Ліки від Фейєрабенда: наївність і сучасний наступ демократії на науку*

Дж. Вілкінс

Пол Фейєрабенд відомий своїми спробами зробити науку предметом демократичної переоцінки. Як ми маємо до цього ставитися з огляду на сучасні наступи на науку? Був він наївний чи просто помилявся? Чи може запропонований ним епістемологічний дадаїзм встояти перед поваленням, яке буде проявом волі більшості?

У цьому виступі я зроблю спробу показати три речі. Перше — що твердження Фейєрабенда базуються на ліберальному епістемічному індивідуалізмі, який урешті-решт є певним різновидом раціоналізму. Друге — що його дадаїстська не-програма може процвітати лише за специфічних умов, за відсутності яких вона не здатна нічого протиставити заснованим на корпоративних інтересах антинауковим рухам, які вибивають грунт з-під ніг демократичних процесів. Третє — що сучасний стан науки в суспільстві, далекий від чогось, що бодай трохи нагадує ідеологію, насправді більше скидається на приведений у бойову готовність рух бійців опору проти ірраціональності. З огляду на це, зараз Пол Карл Фейєрабенд і сам міг би пристати скоріше на бік наукової раціональності, аніж на бік себе самого тих часів, коли заохочував до астрології, креаціонізму і т.зв. альтернативної медицини.

Наступ на науку

Особисте минуле Фейєрабенда, показане у його автобіографії «Вбиваючи час»[1], є центральним для розуміння більшості з його пізніших

*Переклад з англ. Н.І. Петруньок.

[1] *Feyerabend P.* Killing Time: the Autobiography of Paul Feyerabend. — Chicago : University of Chicago Press, 1995.

думок. Він був некритичним членом нацистського трудового загону (*Arbeitsdienst*), і його власне прийняття цього показало, що насправді він не надто переймався такими соціальними питаннями, як зникнення євреїв. В армії його поведінку оцінювали як хоробру, а сам він інтерпретував її як запальну. Після поранення, яке принесло йому Залізний хрест і зробило тимчасово паралізованим та назавжди безплідним, решту війни Фейєрабенд перебув удома, намагаючись стати оперним співаком, але випадково, через вивчення науки (квантової механіки), потрапив у філософію.

Від природи маючи схильність до заперечення, Фейєрабенд часто намагався висловлювати свої міркування занадто заплутано: так, щоб було складно інтерпретувати їх без належної оцінки ширшого кола його поглядів. Попри те, що він називав свою анархістську епістемологію «лікувальним препаратом для епістемології і філософії науки»[2], у численних виносках він також стверджував, що насправді немає жодної програми як такої, і що більшою мірою він схожий на дадаїста:

> Дадаїст і мухи не образить, що вже казати про людину. Дадаїста абсолютно не цікавлять жодні серйозні справи, він зачуває недобре, коли люди припиняють усміхатися і напускають туману, приймаючи той вираз обличчя, який найкраще вказує на те, що ось-ось буде сказане щось важливе. Дадаїст переконаний, що гідне життя настане, щойно ми почнемо сприймати речі безтурботно і позбудемось накопичених упродовж століть, але складних для розуміння й давно дискредитованих формулювань («пошук істини», «захист справедливості», «палкий інтерес» тощо). Дадаїст із задоволенням готовий ризикнути на експерименти навіть у тих галузях, де і питання такого не насмілюються ставити (наприклад, базові функції мови). Я сподіваюся, що, прочитавши цей памфлет, читач запам'ятає мене як легковажного дадаїста, а не серйозного анархіста[3].

Йому не варто було хвилюватися. Хоча люди дійсно ставляться до Фейєрабенда як до анархіста, про розрив бомби явно не йдеться, а «Проти методу», якщо і може сприйматися як виготовлена ним бомба, то хіба що як «бомба, що виділяє неприємні запахи».

Чим вмотивований його підхід у науці? Фейєрабенд був палким лібералом у термінах Мілля: індивіду не можна забороняти щось думати, щось підтримувати чи діяти відповідно до чогось; так само як і Мілль у праці «Про свободу», він захищав тезу, що істина походить із множинності переконань, тому вважав, що якщо освіта і консенсус

[2] *Feyerabend P.* Against Method: Outline of an Anarchistic Theory of Knowledge. — London; New York : Verso, 1993. — P. 9.

[3] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 13.

у науці дозволяють лише один погляд, то наука стає ідеологією. Стати цьому на заваді — гуманістичний акт. Як анархізм, так і дадаїзм протистоять будь-якому виду обмежень людської свободи думки.

Сказане поки що заслуговує на схвалення. Можна не хотіти, щоб людей обмежували у їхніх віруваннях. Але невже це можна застосовувати і до дискурсів, що зазвичай є експертними, а в ідеалі — меритократичними? Невже експертне переконання не має більшої ваги, ніж думка місцевого астролога? Фейєрабенд, як на рівні твердження, так і на рівні дії, вважає, що ні. Він казав, що для анархістського епістемолога креаціонізм, геоцентризм, традиційні народні ліки тощо мають повноправний пізнавальний статус. Ця думка живе й досі, її поширенням займається, наприклад, Стівен Фуллер[4], який свідчив на користь позивачів-креаціоністів у Доверському суді й писав про це надалі в книжках. До того ж, коли у Фейєрабенда діагностували неоперабельну пухлину в мозку, він ходив на прийом до знахарів (а за інших обставин робив це і раніше). Він також неодноразово схвалював впровадження китайської медицини режимом Мао у 1970-ті, а приклади ефективності голковколювання використовував як свідчення того, що народна медицина володіла тією істиною, якої бракує західній. Схоже, цей успіх і служив виправданням усім ненауковим альтернативам, які пропонував Фейєрабенд.

Він постійно порівнював науку із догматикою, стверджуючи, що коли наука досягає одностайності в поглядах, тоді вона уподібнюється на церковну догму «для наляканих чи спраглих жертв деяких (старих або сучасних) міфів, для слабких і завзятих послідовників якогось тирана». На його думку, «для об'єктивного знання необхідне різноманіття поглядів. І метод, який сприяє різноманіттю, є також єдиним методом, який можна порівняти з гуманним світоглядом»[5]. Більше про метод — незабаром. Виноска до цього пасажу настільки вражає, що потребує ширшої цитати:

> Цікаво простежити, що ті банальності, які привели протестантизм до Біблії, часто майже ідентичні з тими, які скеровують емпіриків та інших фундаменталістів до їхніх основ, тобто до досвіду. Так, Бекон у «Новому Органоні» вимагає, щоб від усіх упереджених понять (афоризм XXXVI), поглядів (афоризми XLII і наст.), і навіть слів (афоризми LIX і CXXI), «відмовилися і зреклися з непохитним і твердим рішенням, а розуміння зробили вільним і очищеним від них, так, щоб

[4] *Fuller St.* Schools for the Enlightenment or epiphany? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.timeshighereducation.co.uk/story.asp?storyCode=200538&subsectioncode=26

[5] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 31.

> вхід до царства людини, заснованого на науках, був подібним до входу в небесне царство, у яке не увійде ніхто, хто не став подібний на дитину» (афоризм LXVIII). В обох випадках «суперечку» (тобто розгляд альтернатив) критикують, в обох випадках нас закликають обійтися без цього, і, зрештою, в обох випадках нам обіцяють «миттєве розуміння»: тут — Бога, там — Природи[6].

На мою думку, тут Фейєрабенд дещо аісторичний (говорю це, звісно, з іронією, адже саме це твердження передбачає звернення до історії). Бекон пише в часи, коли теологія і класична освіта дійсно зухвало приписували собі усі напрямки дослідження. Як і Фейєрабенд, але в іншому контексті, він здійснив діалектичний крок. Трохи згодом стане зрозуміліше, як саме можуть бути контекстуалізовані твердження самого Фейєрабенда.

Великий вплив на Фейєрабенда справила потужна семитомна історія церковних догм Адольфа фон Гарнака, опублікована наприкінці XIX ст. (з 1886 по 1890 рр.) У своїй автобіографії він докладно розповідає, як, викладаючи курс у Берклі у 1974 р., він читав її, на тиждень випереджаючи студентів бакалаврату (яким ми співчуваємо разом із ним), і як вирішив, що догма у релігії і догма у науці — те саме. Він зробив висновок, що догма — це погано. Багато з тих, хто насправді знається на справі, вважають, що аналогія в *іншому*: церковна догма є живою традицією, але наука теж є такою. У будь-якому разі, я вважаю, що він мав слабкі підстави думати, що якщо є один-єдиний погляд, то він обов'язково заскорузлий: традицію змушує змінитися не лише взаємодія з іншими поглядами — це мав би знати будь-який читач Маркса, Леніна і Кропоткіна. Традиції також змінюються і від змін у соціоекономічному і матеріальному середовищах, до яких вони мусять адаптуватися, так само, як це роблять науки. Насправді, для того, щоб змінитися, панівна теорія потребує опозиції менш, ніж будь-які інші різновиди традиції.

Фейєрабенд відкинув би це твердження, оскільки для нього (як послідовника тези Гансена про «залежність спостереження від теорії») спостереження і факти самі по собі є результатом ідеації і тому виключають альтернативи, хоча, як на мене, це є історично непереконливим і формально зайвим. Він писав: «Ретельніший аналіз допоможе нам зрозуміти, що наука взагалі не знає жодних „чистих фактів", а ті „факти", які потрапляють до царини нашого пізнання, вже певним чином розглянуті і є, відтак, істотною ідеацією»[7].

[6] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 32.
[7] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 11.

Це твердження могло б бути логічним у середині 1970-х, але не зараз (особливо у світлі робіт Яна Хакінга та інших «нових експерименталіст ів»). Чи дійсно Фейєрабенд мав на увазі таке: якщо я знаю, що тут, у кімнаті, є стіл, ця теза є «істотною ідеацією»? Невже якби я ніколи цей стіл не помічав, не говорив про нього, я все одно зміг би обійти навколо нього, не зачепившись за нього боком? Розмовами про теоретизацію спостереження переповнена [сучасна філософська] література, у чому, принаймні частково, можна звинувачувати саме Фейєрабенда.

За чи проти методу

Особливо Фейєрабенда критикують за те, як він вчинив з методом, але почасти це базується на хибному розумінні його гострих приміток. Цитую:

> Ідея методу, яка містить жорсткі, незмінні й абсолютно обов'язкові принципи наукової діяльності, натрапляє на значні труднощі, коли стикається з результатами історичного дослідження. Зрештою ми усвідомлюємо, що не існує жодного правила (яким би правдоподібним воно не було, і як би міцно воно не було вкорінене в епістемології), яке тоді чи тоді не було б порушене[8].

Тут він у певний спосіб наслідує свого вчителя Поппера: не існує логіки відкриття, принаймні такої, що була б обов'язковою для повсякчасного використання вченими. І він має рацію в тому плані, що ми можемо хотіти зарахувати до «хорошої науки» певні речі, які порушують ті чи інші правила епістемології або методології (але сюди входять і фальсифікаціоністські методи, що вже йде *проти* самого Поппера). Саме проти такої настанови спрямована його сумнозвісна цитата:

> У такому разі зрозуміло, що ідея жорсткого метода або теорії раціональності вкорінена у надто наївному погляді на людину та її соціальне оточення. Для тих, хто шукає багатого історичного матеріалу і хто не спрямований на його збіднення або на догоду своїм нижчим інстинктам (через прагнення до інтелектуальної безпеки як прозорості чи чіткості або до «об'єктивності» чи «істини»), стане зрозумілим, що існує лише один принцип, який можна захищати за *будь-яких* умов і на всіх етапах людського розвитку. Цей принцип: д*опустимо все*[9].

Попри відомі інтерпретації, це твердження не означає, що людина може робити усе, що завгодно і коли завгодно. Мається на увазі лише

[8] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 14.
[9] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 18-19.

те, що усі методологічні правила свого часу ламалися. Останнє дійсно відповідає істині. Але Фейєрабенд, який у магістеріумі вивчав погляди Вітгенштайна, мав би усвідомлювати, що наука дуже схожа на обговорення концепту «гри» у «Філософських дослідженнях»: існують схожі риси, які пронизують дисципліни і періоди, і буде хибою сказати, що кожна наука використовує будь-який метод, який їй до вподоби. Насправді історія показує, що методи, протоколи і технічні прийоми змінюються порівняно повільно. Дійсно, брак універсальності складає інтерес, але лише за тієї умови, якщо ви переконані в існуванні грунтовного визначення для наукового методу. Це не означає, що науки є анархістськими в історичному або соціологічному плані.

Фейєрабенд не переймався тим, що нестача загального універсального методу занурить науку у безлад:

> Немає причин хвилюватися, що характерне для цього виду анархізму зменшення інтересу до закону й порядку в науці і суспільстві призведе до хаосу. Нервова система людей досить добре влаштована для такого[10].

Чи був він правий? Це тема для наступного пункту.

Наука під ударом

У 1970-ті роки науку засуджували у дуже схожий з Фейєрабендом спосіб — її називали авторитарною, елітарною, гегемоністською або ексклюзивістською. Її критикували представники фемінізму, філософи-соціалісти та й самі науковці, такі як Ст. Гульд, Р. Левонтін, Р. Левінс і учасники громадських рухів у Гарварді, Берклі та, звісно ж, у Парижі й решті Європи.

Приблизно у цей самий час почався наступ на науку з боку зацікавлених груп, з голосів яких у подальші тридцять або сорок років утворився цілий хор заперечення. Спершу це була тютюнова промисловість, яка почала фінансувати «отруйну науку», щоб довести, що тютюн не пов'язаний із раком легенів, пізніше — нафтова промисловість, яка проводила антиекологічні «дослідження». Але найгірше сталося тоді, коли 1994-го республіканці прийшли до влади в Конгресі.

Однією з першочергових речей, яку зробили республіканці під керівництвом Ньюта Гінгріча, стало згортання, до зведення нанівець, діяльності Бюро технологічної оцінки (*Office of Technology Assessment*), що було засноване як позапартійний дорадчий орган при Конгресі.

[10] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 13.

Це згортання дало їм змогу розпочати кампанію зі зречення науки. Під цю кампанію потрапила етіологія СНІДу (заперечувалося, що його причиною є ВІЛ, натомість проголошувалося, що СНІД є результатом неправильного способу життя гомосексуалістів, які вживають наркотики) та спроби досягнення консенсусу щодо глобального потепління: спершу стверджувалося, що цього взагалі не відбувається, потім, коли стало очевидним, що таки відбувається, було сказано, що це лише «природні» флуктуації, до яких не причетна промисловість, коли ж зрештою стало зрозуміло, що винна людина, вони просто відмовилися від спроб спинити розпочатий ними самими процес.

Ці демократично обрані чиновники примудрилися урізати такі екологічні статті, як охорона видів, що перебувають під загрозою зникнення через меліорацію, питання щодо боротьби зі стихійними лихами, включно із прогнозуванням небезпеки урагану в Мексиканській затоці. В опублікованій кілька років тому книжці Кріса Муні «Республіканська війна в науці» (Chris Mooney, *The Republican War on Science*), детально описана культура омани, проявів зацікавленості та цензури, які мали місце в реальній науці у США (на державному і федеральному рівнях) за останні близько 15 років — тобто за часів домінування республіканців у Конгресі. Подібні дії вчинялися і в інших частинах світу, зокрема в Австралії, де наш федеральний уряд ігнорував або й узагалі забороняв доповіді компетентних вчених, які перебували на його фінансовому утриманні. Більше того, фінансування науки, яка не користувалася підтримкою уряду, знизилося як у США, так і тут. У Штатах були випадки, коли політичні бенефіціарії цензурували прес-релізи з НАСА, Центру контролю захворювань, Корпорації інженерів, Агентства з охорони навколишнього середовища тощо. Продовжувати цей список можна ще дуже довго.

Судячи з усього, за умов демократичного устрою роль науки в публічній політиці у найкращому випадку сприймається як незначна. Повсюдно практикується використання «мозкових центрів» і піару задля того, щоб спрямувати обговорення у вигідний для уряду напрям, причому впродовж останніх сорока років до виконання цих завдань долучалися ті самі організації. Люди, які заперечують ефекти розливу нафти, свого часу заперечували роль тютюну в захворюванні [на рак], і вони ж — це ті самі люди, які оспорювали глобальне потепління. Почасти їх фінансують однакові корпорації-гіганти. Чи є демократія завадою паплюженню науки? Я думаю, ні. Тим більш вона не стане такою завадою, якщо й надалі триватиме прагнення ігнорувати ті конвенції і ту інформацію, які є незручними для обраних чиновників.

Медичні дослідження зараз підпали під те, що називають «примарним управлінням» («ghost management»): вони спрямовані перш за все на виготовлення фармацевтичної продукції і здійснюються за дещо прихованої підтримки фармацевтичної індустрії спеціалістами, які навіть неспроможні у належний спосіб довести до кінця закрите дослідження (double blinds), не кажучи про подальші, супутні дослідження чи забезпечення контролю за побічними ефектами. Оскільки в цих дослідженнях не декларується конфлікт інтересів, хоча закони і вимагають цього, часто не згадується і те, що вони проведені завдяки певному конкретному фінансуванню та під специфічним управлінням. Скоріш за все, більшість медичних досліджень методологічно й експериментально необгрунтовані.

Демократично обрані представники поінформовані про усе, що відбувається у цій сфері, і це не обмежується лише США. Але саме старання адміністрації президента Буша в цьому напрямку стали найбільш очевидними і кричущими, тому нам потрібна перерва, перш ніж ми зможемо сприйняти дадаїзм Фейєрабенда без критики.

Фейєрабенд вірив, що маючи доступ до інформації, люди також мали і матимуть змогу оцінити її самостійно, і таким чином загострити фокус критики в науці. Натомість тих, хто за своєю освітою і здатен на таке, не чутно і відкинуто на маргінес, адже далеко не всі спроможні зрозуміти, про що вони говорять. Наприклад, через цілковиту брехню про те, що вакцини можуть викликати у дитини аутизм, зріс спротив до щеплень. В результаті, найдієвіша і найдешевша міра збереження громадського здоров'я тепер втрачає свій ефект: стадний інстинкт бере гору і дедалі більше людей стають інфікованими на таку хворобу, як туберкульоз, від чого в останнього розвивається стійкість до медикаментів. Результат цього — хвороби, боротися з якими у нас більше немає ані ліків, ані вмінь.

Менш згубним прикладом, принаймні у термінах громадського благополуччя, є спротив вивченню еволюційної біології і низки інших дисциплін, що її доповнюють (таких, як геологія та екологія). Тепер ми маємо не тільки схиблених неформалів, а й таких філософів, як Фейєрабенд (він сам про це чітко зауважує) або Фуллер (який доводить, що викладати креаціонізм або його найновітнішу модифікацію — «розумний задум» (intelligent design) — це демократичне право). Час від часу це роблять чиновники, але частіше це стає предметом агітації серед простолюду, натхненного літературою і рекламою від добряче профінансованих організацій, таких як *Інститут відкриттів* (the Discovery Institute) або *Відповіді у Книзі Буття* (Answers in

Genesis) (остання, між іншим, розпочала свою діяльність тут, у Брісбені). Їхньою найсвіжішою стратегією є «навчати суперечці» («teach the controversy») — так, ніби в науковій спільноті була така суперечка. Фейєрабенд вірив, що суперечка існує, якщо достатня кількість громадян вірить у це, але навчання тому, що насправді є маскою для певної релігійної позиції, веде до усунення самої науки із занять наукою, оскільки аудиторний час — ресурс обмежений.

В результаті зростає кількість менш освіченого населення, некритичного в наукових питаннях і неспроможного відрізнити справжнє дослідження від мильної бульбашки. Це якраз те, що подобається уряду. Некритично налаштоване населення можна змусити думати те, що відповідає певним економічним, соціальним чи якимось іншим інтересам, що стоять на порядку денному у партії, яка при владі. Будучи дуже далеким від по-справжньому демократичних чи гуманітарних інтересів, навчання ненауці замість науки — це справжній спосіб *нівеляції* прав людини і якісної соціальної політики. Вам не подобається, що ваш уряд не може побудувати дамбу, яка знищить квінзлендську дводишну рибу? Нічого страшного, просто назвіть її «недолугою наукою» і поширте власну рекламу — люди купляться на неї, бо не знають кращої.

Програма Фейєрабенда призвела до втрати свободи, а не до її зростання. Його наївність щодо механізмів функціонування демократії (так само як у юності — щодо політики нацистів) дозволила тиранії процвітати. Як же ця людина дійшла до таких переконань?

Наука як ідеологія?

Я вважаю, що частково проблема полягає у переконанні Фейєрабенда, згідно з яким наукові теорії діють як догматичні ідеології. Під впливом теоретичного повороту у філософії науки (який відбувся в середині XX ст. і внаслідок якого теорії були визнані концептуальними структурами, які диктують моделі поведінки і пізнання), погляду Вітгенштайна, згідно з яким світогляди когерентні, а також — концепції Куна про глобальні теорії як світогляди, Фейєрабенд докорінно неправильно зрозумів природу наукового консенсусу.

Можливо, це відбулося через те, що він був пов'язаний передусім із фізикою початку XX ст. і робив на підставі останньої надмірні узагальнення, або через те, що сприйняв за істинну тональність «коперніканську революцію» Куна, яка дійсно передбачає конфлікт науки та

догми. Так чи так, Фейєрабенд мав спотворене уявлення про науковий консенсус.

Дійсно, дуже корисно пробуджувати, вислуховувати і розвивати законні сумніви щодо будь-якої з панівних ідей в науці. Якщо в науці досягнуто консенсусу, це зовсім не означає, що оскарження заборонені або що факти вже не можуть змусити людей відродити давно поховані ідеї (прикладом тут може слугувати теорія дрейфу континентів А. Вегенера). Фейєрабенд може вважати, що дані є залежними від теорії (theory-relative), але це не відображається у науковій практиці. Можливо, таке і трапляється у фізиці, але ми не маємо з цього робити висновок, що так буде у кожній науці. Часто трапляється навпаки: як доводив Я. Хакінг, дані, які спираються на теорії, виявляються дуже віддаленими від цієї теорії в процесі їх оскарження або тестування.

Можна навести багато прикладів, коли науковцям не вдавалося відкинути теорії, що необгрунтовано отримали дисциплінарний статус. Цього неможливо уникнути навіть із дадаїзмом. Не все можна перевірити або оскаржити водночас, і якщо теорія гарантує те, що Лакатос назвав «прогресивною дослідницькою програмою», важко знайти причини для її оскарження. Можливо, хтось і відкриє нову теорію рефракції світла, але поки це станеться, люди (найімовірніше, зовсім не заради прикладної оптики) і надалі використовуватимуть у мікроскопах і для фонового освітлення лінзи з покриттям К. Цейса. Теорія світла Ньютона дійсно була оскаржена Едвіном Ландом, але не з теоретичних, а саме з практичних причин; результатом цього стала нова теорія, але вже не світла, а відчуттів. Так буде і надалі. Якщо виникне епістемічна потреба оскаржити теорію, тоді вона й буде оскаржена — незалежно від того, наскільки широким є консенсус щодо неї.

Зараз мені б хотілося повернутися до того, як Фейєрабенд скористався тим, що було викладено про церковні догми у томах А. фон Гарнака. Одна з виявлених останнім особливостей — це жвавість теологічних дебатів. Він невтомно описує, як разом зі змінами у соціальних, політичних чи філософських засадах зазнавали виправлення ті чи інші доктрини. Так само, як і в науці, тут існують конкурентні теорії, так само є становлення, постійне нав'язування догми і не менш постійне повстання проти такого нав'язування. Тоді чому ж ми мусимо вважати, що з догмою у науці має бути інакше? Ми *не потребуємо* прийняття дадаїстської настанови щодо науки — вона сама з усім цим добре впорається. Коли в релігії виникають панівні догми, опір до них стає підпільним, але ніколи не зникає. Гностики стали павлікіанами,

потім богомилами* (дотримувалися целібату й через це їх звинувачували у содомії, звідси і такий термін для содомії, як «buggery»), потім альбігойцями і, нарешті, сучасними теософами. Попри спалення, які час від часу відбувалися і були переважною мірою не релігійними, а політичними актами тиску на дисидентів (які ми, у наш просвічений час, замінили на чорні гетто і секретні камери для тортур), теологічні питання залишаються відкритими для суперечок упродовж усієї історії.

Наука, як і релігія, є еволюційним процесом, історичним ланцюжком альтернатив, які змагаються за увагу і прийняття. Щойно одна з альтернатив здобуває загальне визнання, знаходяться ті, хто за будь-якої зручної нагоди намагатимуться випробувати чи то її межі, чи то саме її осердя. Це правда, що деякі з цих випробувань походять із соціального контексту, такого, як етичні міркування, політичні запити і релігійні протести, але вони рідко здатні на щось більше, ніж здійняти пил під копитами наявного дослідження. Самі науковці часто є тими, хто частіше за інших оскаржує згоду в науці, і зрідка вони це роблять на базі таких речей, як народна медицина або філософські ідеї.

Фейєрабенд має вихід з пастки, до якої сам себе загнав у «Проти методу». У вступі він написав:

> Звісно, може настати час, коли стане необхідним надати розумові тимчасову перевагу і коли буде мудрим захищати його правила і забороняти все інше. Я не думаю, що сьогодні ми живемо в такий час[11].

А я вважаю, що зараз ми живемо саме у такий час. Скажу більше: ми жили у такий час і 1975-го. Йдеться зовсім не про потребу дати «тимчасову» перевагу розумові, натомість ми потребуємо закріпити за ним постійну перевагу, принаймні не менш постійну, аніж усе інше, що перебуває у плині історії.

Висновок

На мій погляд, Фейєрабенд частково мав рацію, а частково помилявся. Мав рацію у тому, що наука не визначається своєю методологією або рядом прескриптивних епістемологічних правил: науковці

---

*Автор подає «Bogomirs» тоді, як ймовірно йдеться про «Bogomils». «Bogomilism» (Богомильство) — гностична єретична релігійна секта, яка з'явилася у X ст. у Болгарії і поширилася усією Європою. — *Прим. пер.*

[11] *Feyerabend P.* Op. cit. — P. 13.

чинять перелюб з будь-чим, що працює і призводить до розвитку дослідження, а коли буде оскаржена їхня епістемологічна чистота, вони увіллються у напрям або Поппера, або Куна, або Лакатоса, або навіть Фейєрабенда. Але є *дескриптивна* епістемологія науки. Це здебільшого фалібілістська точка зору на пізнання, де ідеї сприймаються в інструменталістському і прагматичному ключі. Можна не бути спроможним наперед оцінити, які правила відкриють знання, але можна сказати, які правила не зробили цього, що і буде гарним приводом їх уникати. Гетевський раціоналізм, наприклад, міг бути застарілим уже для науки XIX ст., але він усе одно регулярно продовжує з'являтися. Нам не потрібно відроджувати таку альтернативу, бо вона ніколи і не зникала.

Наука може взяти щось із народного знання. Наскільки мені відомо, це ніколи не було під питанням. Звісно, були часи, коли зосереджувалися на внутрішньо-наукових програмах (поки вони цілком себе виправдовували), але щойно вони ставали безперспективними, люди зверталися до доступних альтернатив і знов продовжували дослідження. Однак, якщо робити усе рівним перед троном Природи, є небезпека змарнувати багато часу, повторюючи помилки минулого. Жодних гарантій не існує, але є емпіричні правила.

Якщо ми не збираємося стримувати активність науки за допомогою прескриптивних епістемологій, тоді жодних проблем. У цьому Фейєрабенд був правий, а ті, кого він критикував, наприклад, Поппер і Віденський гурток, помилялися. Але ця битва уже давно зіграна і результат безсумнівний... принаймні дотепер. Як для того, хто цитує теоретиків марксизму (безперечно, у грайливій манері), Фейєрабенд, схоже, не засвоїв діалектичну природу історичних зсувів — чи то в науці, чи то в релігії, чи у будь-чому іншому. Можливо, я несправедливий, але його аргументація апелює до певних абсолютів, які після критичного розгляду стають зовсім не абсолютними.

Його наївність щодо політичної діяльності, лібералізму і владних відносин зазнала невдачі. Тому я хотів би (у дещо грайливий і навіть привітний спосіб) запропонувати заборонити його епістемологічний анархізм на користь розумного і демократичного балансу сил. Науці треба віддати належну повагу, але вона має провадитися підзвітно, і не лише на догоду певним інтересам — корпоративним чи релігійним, але і на користь усій спільноті, у якій вона функціонує. Однак, це не означає, що Народ уповноважений судити, що є наукою, а що нею не є.

Надійшла до редакції 25 березня 2013 р.